

SZABADSÁGVESZTÉS-BÜNTETÉSÜKET TÖLTŐK LAKÓHELYEINEK TÉRBENI ELHELYEZKEDÉSE BUDAPESTEN

(Residential segregation of imprisoned offenders in Budapest)

LADÁNYI JÁNOS

Tanulmányunkban először a börtönbüntetésüket töltők egyes csoportjai lakóhelyeinek térbeni elhelyezkedését vizsgáljuk meg Budapesten. Mindenekelőtt arra vagyunk kíváncsiak, hogy e csoportok lakóhelyei mennyire esnek egybe a legalacsonyabb státusú népesség, illetve a leghátrányosabb helyzetű etnikai kisebbség, a cigányság, lakóhelyeinek koncentrációs pontjával, illetve arra, hogy hogyan alakul a börtönbüntetésre ítélték különböző csoportjai lakóhelyi szegregációjának intenzitása. A tanulmány végén néhány általánosabb megjegyzést teszünk a hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés összefüggésével, illetve a bűnmegelőzéssel és bűnüldözéssel kapcsolatos jelenlegi rendőri gyakorlattal kapcsolatban.

A börtönbüntetésüket töltők lakóhelyeinek térbeni eloszlása

Tudomásunk szerint eddig még senki sem vizsgálta meg Budapesten a bebörtönzöttek különböző csoportjai lakóhelyeinek térbeni elhelyezkedését, sőt arról sem tudunk, hogy bármilyen bűnözéssel kapcsolatos adatból kerületinél részletesebb tudományos igényű feldolgozás készült volna az utóbbi évtizedek során. Vizsgálódásunk alapsokaságául az 1979. október 31-én szabadságvesztés-büntetésüket töltő felnőttkorúak (18 évnél idősebbek) közül állandó vagy ideiglenes budapesti lakcímmel rendelkező, de nem munkásszálláson vagy nevelőotthonban lakók (2284 fő) szolgáltak. A meglehetősen távoli időpontot részben az magyarázza, hogy ezen adatok korábbi nyilvános publikálása komoly nehézségekbe ütközött volna. Ugyanakkor elmondható az is, hogy mivel jelenleg még mindig csak az 1980 lelegején végzett népszámlálás adatai azok, amelyekből városrendezési körzetenkénti bontásban adatok állnak rendelkezésre, és mivel a szegregációs számításoknál igen fontos az egymással összehasonlítható adatok használata, az a körülmény, hogy adataink az 1979-es év végéről származnak, végül is még szerencsésnek is tekinthető. Egyébként sem nagyon valószínű, hogy — néhány, később kiemelésre kerülő körülménytől eltekintve — a főbb tendenciák azóta lényegesen megváltoztak volna.

A bebörtönzötteket először különböző kategóriákba soroltuk, majd lakcímeiket — az egyes kategóriákat más-más számmal jelölve — munkatérképre rajzoltuk. Munkánkhoz egy igen részletes, Budapest minden egyes házát és telkét feltüntető, 1200 szelvényes térképet használtunk segítségül. A különböző színű pontokat városrendezési körzetenként (1980-ban 490 ilyen körzet volt) összeszámoltuk, és a kapott adatokat, a népszámlálásból nyert kiegészítő adatokkal együtt, számítógépre vittük. E pontozásos módszer legnagyobb előnye abban rejlik, hogy segítségével nemcsak a vizsgált jelenség népszámlálási körzetenkénti eloszlása, hanem esetleg az ezeket a körzeteket átlapoló, vagy a népszámlálási városrendezési körzeteknél kisebb csomósodási pontok megragadására is lehetőség nyílik.

Először a szóban forgó népesség összetételét azokban a dimenziókban fogjuk megvizsgálni, amelyek mentén lehetőség nyílik a budapesti átlagpopulációval való összehasonlításra. A rendelkezésre álló adatok sajnos nem teszik lehetővé, hogy a 18 évesnél idősebb bebörtönzöttek adatait a 18 évesnél idősebb budapesti népességgel vessük egybe. Ezért az alábbi összehasonlításokban csak a 20 éves és idősebb népesség adatait elemezzük.

1. TÁBLÁZAT

A húsz éves és idősebb budapesti és az 1979-ben börtönbüntetését töltő népesség megoszlása életkor szerint, %
(Distribution of the population in Budapest (over 20 years of age) and of those in prison in 1979 by age group, %)

1. Életkor	2. Bebörtönzöttek	3. Budapest (lakónépesség)*
20 — 24	19,1	8,8
25 — 29	28,8	11,3
30 — 34	18,1	10,1
35 — 39	12,9	9,5
40 — 44	8,0	7,6
45 — 49	5,5	8,3
50 — 54	4,0	9,0
55 — 59	2,0	9,1
60 —	1,6	26,3
4. Összesen	100,0	100,0

*Forrás: 1980. évi népszámlálás 1. kötet, Budapest adatai II. 8—9. old.

1. Age
2. Imprisoned
3. Budapest (residents)
4. Total

Az adatok tanúsága szerint a valamilyen okból bebörtönzött húsz évnél idősebb népesség általában jóval fiatalabb, mint a budapesti átlagpopuláció. Míg a bebörtönzöttek csaknem fele, addig a húsz évesnél idősebb budapestieknek csak egyötöde fiatalabb 29 évnél. Ezzel szemben míg a bebörtönzötteknek csak 1,6%-a, a budapestieknek több mint egynegyede idősebb, mint 60 éves.

2. TÁBLÁZAT

*A húsz éves és idősebb budapesti és az 1979-ben börtönbüntetését töltő népesség megoszlása iskolai végzettség szerint, %
(Distribution of the population in Budapest (over 20 years of age) and of those in prison in 1979 by their educational level, %)*

1. Iskolai végzettség	2. Bebörtönzöttek	3. Budapest (lakónépesség)*
4. Befejezetlen általános iskola	13,4	22,9
5. Befejezett általános iskola	46,8	28,8
6. Befejezetlen szakmunkásképző	4,0	0,3
7. Befejezett szakmunkásképző	18,1	7,9
8. Befejezetlen egyéb középfokú iskola	2,6	1,5
9. Befejezett egyéb középfokú iskola	11,1	24,1
10. Befejezetlen felsőfokú iskola	0,3	2,0
11. Befejezett felsőfokú iskola	2,2	12,5
12. Adathiány	1,5	—
13. Összesen	100,0	100,0

*Forrás: u.o.

1. Educational level	8. Other unfinished secondary school
2. Imprisoned	9. Other finished secondary school
3. Budapest (residents)	10. Unfinished higher education
4. Unfinished primary school	11. Finished higher education
5. Finished primary school	12. Lack of data
6. Unfinished vocational training school	13. Total
7. Finished vocational training school	

A fenti megoszlások összevetéséből nyilvánvaló, hogy a bebörtönzöttek jóval kevésbé iskolázottak a budapesti átlagnépességnél. Ez az eltérés különösen jelentős, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a bebörtönzöttek általában jóval fiatalabbak, és a fiatalabb generációk iskolai végzettsége általában jelentősen felülmúlja az idősebbekét.

A bebörtönzöttek 60%-ának legmagasabb iskolai végzettsége csak 8 vagy ennél is kevesebb osztály, és ha egyáltalán jártak valamilyen középiskolába, ez inkább szakmunkásképző vagy szakiskola volt, és csak minden ötvenedik rendelkezik közülük valamilyen felsőfokú végzettséggel. Ugyanakkor azonban az általában jóval idősebb fővárosiaknak csak a fele rendelkezik legfeljebb 8 osztályos iskolai végzettséggel, a középiskolába jártak inkább gimnáziumot végeztek, és közülük minden nyolcadiknak valamilyen felsőfokú diplomája van. Ennél is jelentősebbek az eltérések, ha a megoszlásokat egy-egy korcsoporton belül vetjük össze, ettől azonban terjedelmi okok miatt eltekintünk.

Rátérve most már a vizsgált népesség térbeni eloszlásának vizsgálatára, az elemzést először a legfelszínesebb összevetést lehetővé tévő adminisztratív kerületek szerinti bontásban elvégezve is kitűnik a börtönbe kerülés gyakoriságának a lakóhely státusával való erős összefüggése. A börtönbüntetésüket töltők aránya éppen a legalacsonyabb státusú, nagykiterjedésű,

slumosodó területeket magába foglaló belső pesti kerületekben (VI., VII., VIII., IX. kerületek) haladja leginkább meg, és a legmagasabb státusú, budai, társasházias kerületekben (II., XI., XII. kerületek) marad legjobban alatta az átlagpopuláció ezen kerületekben kimutatható arányának.

3. TÁBLÁZAT

Az 1979-ben börtönbüntetésüket töltők, valamint a budapesti lakónépesség megoszlása lakóhelyük szerint, %
(Residential distribution of imprisoned offenders in 1979 and of the population as a whole in Budapest, %)

1. Kerületek	2. Bebörtönzöttek	3. Budapest (lakónépesség)
I.	1,5	2,2
II.	2,8	5,3
III.	4,4	5,6
IV.	3,4	3,9
V.	2,8	2,7
VI.	4,5	3,7
VII.	7,4	4,9
VIII.	7,8	5,4
IX.	6,7	4,4
X.	6,0	4,6
XI.	4,7	8,4
XII.	1,8	4,0
XIII.	8,7	6,8
XIV.	6,4	8,1
XV.	5,5	5,4
XVI.	3,0	3,5
XVII.	2,8	2,7
XVIII.	4,1	4,5
XIX.	3,2	3,0
XX.	6,1	5,0
XXI.	3,5	3,5
XXII.	2,9	2,4
4. Összesen	100,0	100,0

1. Districts 2. Imprisoned 3. Budapest (residents) 4. Total

A továbbiakban éppen arra vagyunk kíváncsiak, hogy hogyan függ össze a vizsgált népesség térbeni elhelyezkedése a különböző státusú területek térbeni eloszlásával. Ezért elemzésünket először a népszámlálásoknál használatos területi egységek közül a legkisebb, de itt még értelmesen használható területi egységre, a 490 városrendezési körzetre fogjuk elvégezni. A területi elkülönülés erősségének mérésére egyszerűsége és közismertsége miatt a Duncan házaspár által bevezetett (Duncan és Duncan 1955) szegregációs és disszimilaritási indexeket fogjuk használni. Mint ismeretes, az utóbbi indexet úgy képezik, hogy két népességsoport területegységek

szerinti százalékos megoszlásai területegységenkénti különbségeinek abszolút értékeit összegzik és osztják kettővel. A szegregációs index képzése hasonló módon történik, csak ekkor nem két kiemelt népességcsoport egymáshoz viszonyított eloszlását, hanem egy kiemelt népességcsoport eloszlását vetik egybe az egész maradék népesség térbeni eloszlásával. Ezen index maximális értékét, vagyis 100-at, akkor veszi fel, ha a két megoszlás egymást teljesen kizáró, minimális értékét, vagyis 0-át pedig akkor, ha a két megoszlás teljesen megegyezik egymással. Szokás a szegregációs indexet úgy is értelmezni, mint azoknak az arányát, akiknek más területi egységekbe kellene költözniük ahhoz, hogy a vizsgált népesség eloszlása nem térjen el az átlagpopuláció térbeni eloszlásától.

Adataink szerint a vizsgált népesség térbeni elkülönülését kifejező szegregációs index — városrendezési körzetenként és összehasonlításként a 14 éven felüli, nem intézeti háztartásokban lakó népességgel számolva — 20,4 volt. Ezen érték megítéléséhez némi támpontul szolgálhat ha megemlítjük, hogy a segéd- és betanított munkások hasonló feltételek mellett mért elkülönülése 17,0, a budapesti cigány népességé pedig 53,9 volt. Ha az eltérő esetszámok (bebörtönzöttek: 2284 fő, cigányok: 3889 fő, segéd- és betanított munkások: 263 ezer fő) okozta torzításokat is megkíséreljük figyelembe venni megállapíthatjuk, hogy a bebörtönzöttek térbeni elkülönülésének erőssége hasonló mértékű, mint a legalacsonyabb státusú társadalmi-foglalkozási csoport térbeni elkülönülése, ami a bebörtönzöttek igen alacsony átlagos iskolázottsági szintjének ismeretében nem nagyon meglepő. Mindkét csoport térbeni elkülönülését magasán felülmúlja viszont a cigány kisebbség szegregálódásának mértéke, amit nemcsak e népességcsoport igen alacsony társadalmi-foglalkozási státusa, hanem az etnikai jellegű szegregáció jellegzetességei (Ladányi 1989) is magyaráznak.

Hasonló eredményre vezet az említett népességcsoportok lakóhelyeinek térbeni elhelyezkedését bemutató térképek (1—3. ábra) egymással való összevetése is. (Sajnos nyomdatechnikai okok miatt csak erősen leegyszerűsített, és ezért az eredetiéknél sokkal kevésbé pontos térképek bemutatására van lehetőségünk.) Mint máshol ezt már bővebben kifejtettük (Ladányi 1988), a különböző társadalmi státusú népesség térbeni elhelyezkedésére Budapesten egyfelől a legmagasabb státusúak lakóhelyeinek a budai társasházak területeken való erős, nagy kiterjedésű koncentrálódása, másfelől a legalacsonyabb státusúaknak a város pesti oldalán, több mikroszegregátumban való tömörülése a jellemző. A budapesti cigány népesség térbeni elhelyezkedésének mintája jelentősen eltér ettől; mind a cigányok által igen magas arányban lakott területek (régii állami bérlakásokkal beépített, leromló, belső pesti slumos körzet), mind az olyan területek, ahol szinte egyáltalán nem laknak cigányok (budai társasházak területek) nagy kiterjedésű, összefüggő részeket alkotnak. A fenti mintákkal szemben a börtönbüntetésüket töltő népesség térbeni elhelyezkedése sokkal egyenletesebbnek tekinthető, és a bebörtönzöttek különböző területeken való előfordulásának gyakorisága lényegében két jelentős eltéréssel ezen területek beépítésének intenzitását követi. E két jelentős eltérés lényege röviden abban ragadható meg, hogy — mivel az átlagosnál sokkal alacsonyabb státusú népességről van szó — a bebörtönzöttek felülreprezentáltak a belső pesti slumosodó területeken, és alulreprezentáltak a magas státusú budai részeken.

1. ÁBRA

*A kvalifikálatlanok aktív keresőkön belüli aránya szerint sorbarendezett számlálókörzetek
legfelső
és legalsó decilisei Budapesten 1980-ban
(Semi-skilled and unskilled economically active workers in Budapest, 1980)*

- 1 = Alsó decilis (lower decile)
2 = Felső decilis (upper decile)

2. ÁBRA

A budapesti cigány népesség lakóhelyeinek sűrűsödési pontjai Budapesten, 1980
(Residential distribution of gypsies in Budapest, 1980)

• = 3 lakóhely (Concentration of three residences)

3. ÁBRA

Az 1979-ben börtönbüntetésüket töltők lakóhelyeinek sűrűsödési pontjai Budapesten
(Concentrations of imprisoned Budapest residents, 1979)

• = 3 lakóhely (Concentration of three residences)

A börtönbüntetésüket töltők különböző csoportjai lakóhelyi szegregációjának intenzitása

A továbbiakban a bebörtönzöttek különböző csoportjai lakóhelyi elkülönülése mértékének eltéréseire, illetve ennek státussal való összefüggéseire vagyunk kíváncsiak. Ezért az elemzéshez eddig felhasznált 490 városrendezési körzet helyett ezek 11 csoportos társadalmi-foglalkozási összetétel szerint képzett clusterreit fogjuk felhasználni. Ettől az eljárástól azt reméljük, hogy a megközelítőleg azonos társadalmi státusú városrendezési körzetek azonos clusterbe kerülnek. Előnye ennek az eljárásnak az is, hogy ily módon az általunk vizsgált viszonylag alacsony számú népesség lényegesen kevesebb területi egység között oszlik meg, ami az adatok megbízhatóságát emeli.

Különböző módszertani megfontolások után egyetlen, nem-hierarchikus clusterezési eljárás alkalmazása mellett döntöttünk. E módszerből következően előzetesen meg kellett határoznunk, hány clustert akarunk kialakítani. Miután a kialakítandó clusterek számát nehéz lenne egzakt és elméletileg is megalapozott eljárásokhoz kötni, kizárólag pragmatikus szempontok vezettek bennünket. Egymástól függetlenül hét és tizenöt clusterrel is elvégeztük számításainkat, majd — miután a kétféle eredmény az alaptendenciákat tekintve nem különbözött lényegesen egymástól — a részletességbeli különbségek miatt a tizenöt csoportos eljárás felhasználása mellett döntöttünk.

Clustereink társadalmi összetétele a következőképpen alakult (az alapadatokat az 1980. évi népszámlálás mágnesszalagokon tárolt személyenkénti adataiból állítottuk össze).
(4. Táblázat)

Mint a 4. táblázatból látható, a 15 cluster közül háromnak (2, 11, 14) igen alacsony a népessége. Ezért e clustereket a további elemzésekből ki fogjuk hagyni. A clusterek társadalmi összetételének részletes elemzésére e tanulmány keretei között nem térünk ki, csak annyit jegyzünk meg, hogy — mint ez a táblázatból is jól látható — az egyes clusterek státusának a fizikai dolgozók aktív keresőkön belüli aránya meglepően jó közelítést adja. Ehhez hozzátehetjük azt a tapasztalatunkat, hogy a fenti jelenség fennáll nemcsak olyan viszonylag nagy területek, mint a clusterek, hanem lényegesen kisebb területi egységek, akár utcák, terek vagy házak lakóinak részletes foglalkozási összetételére vonatkozó adatok, illetve a fizikai/aktív mutató alapján mért státusa esetében is (Csanádi és Ladányi 1985). Mindez értelmezésünk szerint azt jelenti, hogy — legalábbis a különböző társadalmi csoportok Budapesten való elhelyezkedése esetében — a társadalmon belüli legfontosabb választóvonal még mindig a fizikai és szellemi munkát végzők nagy csoportjai között húzódik. Mint a táblázatból látható, lényegében ugyanez mondható el a nyugdíjasok — technikai kényszerűségből — iskolai végzettség szerint kategorizált csoportjaira is. Ezek után a clustereket az előbb említett arány szerint sorbarendeve közöljük a különböző bűnözőcsoportok clusterenkénti arányait.

4. TÁBLÁZAT
 A társadalmi-foglalkozási csoportok megoszlása clusterenként
 (Distribution of socio-occupational groups by cluster)

1. Cluster szám	2. Vezető állású	3. Érnelemi-ségi	4. Egyéb szellemi	5. Közvetl. term. irány.	6. Szakmunkás	7. Betanított segédmunkás	8. Önálló	9. Diplomás	10. Érettségizett	11. Belső vagy kevesebb	12. Egyéb	13. Együtt	14. Vezető állású + éretsim. + nyugd. dipl.	15. Fizikai per aktív kereső	16. Bet. + segédmunkás per aktív kereső
1	8,9	15,7	18,5	1,6	8,9	7,1	1,0	6,2	9,5	20,1	2,5	100 (N=109279)	30,8	28,5	11,5
2	6,0	1,5	13,3	7,6	30,5	18,9	0,1	0,3	1,3	18,5	1,8	100 (N=219)	7,8	73,1	24,2
3	4,0	4,7	20,8	3,0	23,0	21,5	0,7	0,4	1,8	16,0	3,9	100 (N=179847)	9,1	61,1	27,7
4	5,5	8,1	18,1	2,0	13,0	12,4	1,2	2,9	6,7	27,5	2,5	100 (N=142877)	16,5	45,4	20,6
5	4,3	5,6	16,5	2,1	15,5	15,3	1,6	1,5	4,6	30,1	3,0	100 (N=204703)	11,4	54,0	25,1
6	3,2	3,6	15,3	2,1	17,4	18,4	1,1	0,8	2,9	32,2	3,1	100 (N=241445)	7,6	62,0	30,1
7	7,8	9,4	23,6	3,0	17,2	13,4	0,8	1,3	3,2	17,6	2,6	100 (N=159221)	18,5	44,7	17,8
8	14,7	17,8	23,3	2,2	9,1	6,4	1,2	3,4	4,8	14,2	3,0	100 (N=55864)	35,9	23,7	6,6
9	6,8	11,1	18,6	1,8	10,7	9,9	1,2	4,6	8,2	24,4	2,4	100 (N=133355)	22,5	37,3	16,5
10	4,4	5,6	17,6	2,3	16,2	14,7	0,7	1,5	4,5	29,9	2,5	100 (N=120868)	11,5	54,0	23,9
11	0,0	5,3	9,8	1,5	15,2	19,7	15,2	0,0	2,3	23,5	7,6	100 (N=55)	5,3	54,6	29,5
12	2,9	3,0	11,6	2,9	17,8	28,2	3,8	0,2	2,9	22,0	4,7	100 (N=4745)	6,1	69,6	40,3
13	2,5	2,2	13,8	2,0	21,3	24,3	0,9	0,3	1,6	27,3	3,6	100 (N=124565)	5,0	71,0	36,3
14	3,5	0,0	15,4	0,0	19,2	8,8	0,0	0,0	0,9	52,3	0,0	100 (N=35)	3,5	59,7	18,8
15	1,2	1,0	6,9	0,8	20,0	48,2	0,3	0,1	0,8	15,5	5,2	100 (N=2540)	2,3	88,0	61,5
17. Átlag	4,9	6,2	17,0	2,2	16,8	17,8	1,2	1,7	4,0	25,2	3,1	100 (N=1479618)	55,7	26,9	27,0

1. Cluster No.	7. Semi-skilled and unskilled workers	12. Other
2. Cadre elite	8. Self-employed	13. Total
3. Professionals	9. Retired college educated	14. Cadre elite + professional + retired college educated
4. Other white-collar workers	10. Retired secondary school degree	15. Manual worker per active earner
5. Production managers	11. Retired, eight grades or fewer of primary school education	16. Semi-skilled + unskilled worker per active earner
6. Skilled workers		17. Average

5. TÁBLÁZAT

Az 1979-ben börtönbüntetésüket töltők egyes csoportjainak aránya a 14 éven felüli népességén belül clusterenként, (%)
 (Proportion of those who served their sentence in 1979 (in the over 14 years age group) and the linear correlation coefficients by cluster, %)

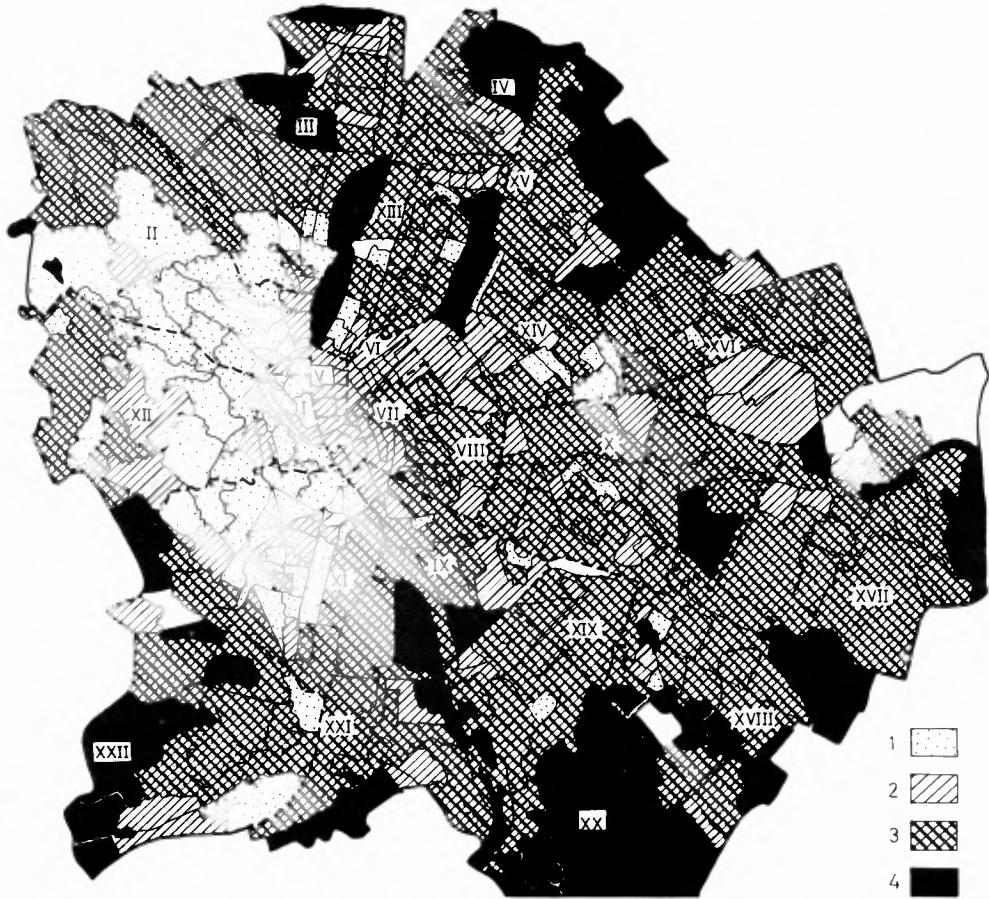
1. Cluster szám	2. Népesség-szám	3. Első börtönbüntetés 8 osztály-nál keve-sebb	4. 8 osz-tálynál több	5. Visszaeső 8 osztály-nál keve-sebb	6. 8 osz-tálynál több	7. Első börtön-büntetés összesen	8. Vissza-eső összesen	9. Keve-sebb 8 osztálynál	10. Több 8 osztálynál	11. Össze-sen
8	61.525	0,07	0,24	0,11	0,10	0,31	0,21	0,18	0,34	0,52
1	120.126	0,17	0,16	0,17	0,14	0,33	0,31	0,34	0,30	0,65
9	145.280	0,19	0,34	0,42	0,29	0,35	0,71	0,61	0,63	1,25
7	172.375	0,21	0,18	0,36	0,17	0,39	0,53	0,57	0,53	0,94
4	154.810	0,33	0,30	0,59	0,28	0,63	0,88	0,92	0,58	1,52
10	130.086	0,30	0,34	0,67	0,32	0,64	0,98	0,97	0,65	1,64
5	221.528	0,38	0,27	0,73	0,40	0,65	1,13	1,11	0,67	1,80
3	194.020	0,29	0,23	0,38	0,13	0,52	0,51	0,67	0,36	1,04
6	259.989	0,39	0,36	0,75	0,32	0,75	1,06	1,14	0,67	1,85
12	5.201	1,35	0,19	1,54	0,58	1,54	2,11	2,88	0,77	4,23
13	134.716	0,48	0,23	0,82	0,33	0,71	1,15	1,31	0,56	1,91
15	3.400	0,59	0,29	4,41	0,59	0,88	5,00	5,00	0,88	5,88
12. Össze-sen	1.603.056	0,31	0,27	0,56	0,26	0,58	0,82	0,87	0,53	1,42
13. Korrelációs együttható		0,38	0,02	0,51	0,24	0,30	0,46	0,53	0,14	0,43

1. Cluster
2. No. of population
3. First imprisonment, less than eight grades of primary school
4. First imprisonment, more than eight grades of primary school
5. Recidivists, less than eight grades of primary school
6. Recidivists, more than eight grades of primary school
7. First imprisonment total
8. Recidivists total
9. Less than 8 grades of primary school
10. More than 8 grades of primary school
11. Total
12. Total
13. Correlational coefficient

Mint ez a fenti táblázatból látható, az összes börtönbüntetésüket töltők clusterenkénti aránya és a fizikai dolgozók clusterenkénti aránya között viszonylag szoros, pozitív irányú összefüggés áll fenn. Továbbmenve az is megállapítható, hogy egyértelmű összefüggés áll fenn a börtönbüntetésüket töltők különböző státusú csoportjai clusterenkénti aránya, valamint a clusterek státusa között. Az alacsonyabb iskolázottságú, illetve a visszaeső bűnözők felülreprezentáltsága többnyire erősebb az alacsony státusú clusterekben, mint a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező, illetve első szabadságvesztésüket töltő bűnözőké.

Sokkal egzaktabb módon bizonyítja ugyanezt az összefüggést, ha megvizsgáljuk az egyes clusterekben a kvalifikálatlan fizikai dolgozók aránya, valamint a börtönbüntetésüket töltők különböző csoportjainak arányai közötti korrelációkat. Első pillantásra az tűnik szembe, hogy a 14 éven felüli népesség számával súlyozott lineáris korrelációs együtthatók meglehetősen alacsonyak. Ez megfelel annak a korábban már említett ténynek, hogy a börtönbüntetésüket töltő népesség lakóhelyeinek térbeni asszimetriája viszonylag alacsony. Összehasonlításként érdemes megemlíteni, hogy a börtönbüntetésüket töltők 0,43-as korrelációs indexével szemben a cigány népesség clusterenkénti elhelyezkedésére számított korrelációs együttható csaknem 50%-kal magasabb, vagyis 0,64 volt. A bebörtönzöttek egyes csoportjainak korrelációs együtthatói ezen a viszonylag alacsony szinten pontosan követik az egyes csoportok státusának alakulását. Az első szabadságvesztésüket töltő, viszonylag iskolázott bebörtönzöttek clusterenkénti elhelyezkedése szinte semmilyen összefüggést nem mutat a betanított és segéd munkások clusterenkénti arányával (0,02). Ugyanakkor az iskolázatlan visszaesők korrelációs együtthatója viszonylag magas (0,51), ami újabb oldalról világít rá a csoport viszonylag alacsony státusára, és lakóhelyeinek a város legalacsonyabb státusú területein való tömörülésére. Az összes börtönbüntetésüket töltő személyek clusterenkénti arányát mutatja be a 4. ábra.

E térképen jól láthatók azok az alacsony népességszámú clusterok, melyek többnyire a város kieső részein, mezőgazdasági vagy ipari hasznosítású területeken helyezkednek el, és ahol az alacsony népességszámra vetítve igen magas a börtönbüntetésüket töltők aránya. A 3. és 4. ábra összevetéséből azonban az is nyilvánvalóvá válik, hogy ezekben az esetekben voltaképpen nem bűnözők által magas arányban lakott, nagy kiterjedésű területekkel, hanem a nagyvárosi szegénység egyik, tipikusan mikroszegregátum jellegű megjelenési formájával van dolgunk. Azzal az esettel, amikor a város legfelreesebb részein elszórtan vagy kisebb-nagyobb tömörülésekben, általában igen rossz körülmények között, meglehetősen alacsonystátusú családok élnek, akik körében a bűnözés is státusuknak megfelelően magas arányban fordul elő. Bár az az ábránk, amely a bűnözők arányát clusterenként, tehát meglehetősen nagyméretű területi egységenként mutatja be, nem igazán alkalmas a legalacsonyabb státusú népességet tömörítő mikroszegregátumok térbeni elhelyezkedésének bemutatására, mégis igen figyelemreméltó, milyen pontosan különíti el a választott módszer a belső pesti kerületek magasabb státusú „belvárosi” és alacsonystátusú „slumosodó” területeit. Említésre méltók azok a többnyire a pesti oldalon elhelyezkedő szigetek is, amelyek általában magasabb státusú új lakótelepekkel vagy jobb családi házakkal beépített területeket jelölnek. Jól kivehetők a térképen annak a nagy kiterjedésű, területileg összefüggő térségnek a körvonalai is, ahol igen alacsony volt a börtönbüntetésüket töltők aránya. Ez a budai oldal többnyire hegyes-dombos területein, zömében magántulajdonú lakásokkal beépített térségekben található része minden eddig bemutatott térképünkön, minden eddig elemzett dimenzió szerint, a város legmagasabb státusú területe volt. Ezért az a tény, hogy a feltárt és börtönbüntetéssel szankcionált bűnesetek legalacsonyabb arányával jellemezhető területi egységek szinte teljesen lefedik a város legmagasabb státusú területeit, újabb oldalról világít rá a börtönbüntetéssel szankcionált bűnözés gyakoriságának társadalmi meghatározottságára, illetve a társadalmilag determinált jelenség térbeni megjelenésének tényére. Ezt látszik megerősíteni az a körülmény is, hogy az adataink által lehetővé tett módon kialakított egyes bűnözőcsoportok térbeni elhelyezkedése lényegében az összes börtönbüntetésüket töltő területi elhelyezkedésének fent ismertetett mintáját ismétli meg az adott csoport státusának meg

4. ÁBRA

Az 1979-ben börtönbüntetésüket töltők aránya clusterenként
(Residential distribution of imprisoned offenders in Budapest in 1970 by cluster)

- 1 = 1% alatt (below 1%)
- 2 = 1,0–1,5%
- 3 = 1,6–2,0%
- 4 = 2,0% fölött (above 2%)

felelő szinten. A fenti okok miatt eltekintünk a börtönbüntetésüket töltők egyes csoportjai térbeni elhelyezkedésének térképen történő bemutatásától. Térbeni elhelyezkedésük asszimmetriájának fokát most már — jobban számszerűsíthető módon — szegregációs indexekkel kíséreljük meg bemutatni.

6. TÁBLÁZAT

Az 1979-ben börtönbüntetésüket töltők egyes csoportjainak szegregációs indexei a 14 éven felüli lakónépességhez viszonyítva, clusterenként
(*Segregational indexes of imprisoned offenders in 1979 compared to the population over the age of 14 by cluster*)

1. Első csoport: (N=435)	első szabadságvesztés, 8 osztálynál magasabb iskolai végzettség	10,5 (N=435)
2. Második csoport (N=496)	első szabadságvesztés, legfeljebb 8 osztályos iskolai végzettség	14,5 (N=496)
3. Harmadik csoport (N=424)	visszaeső, 8 osztálynál magasabb iskolai végzettség	16,1 (N=424)
4. Negyedik csoport (N=895)	visszaeső, legfeljebb 8 osztályos iskolai végzettség	18,2 (N=895)

1. Group 1. first imprisonment, more than 8 grades of primary school
2. Group 2. first imprisonment, maximum 8 grades of primary school
3. Group 3. recidivists, more than 8 grades of primary school
4. Group 4. recidivists, maximum 8 grades of primary school

Mivel a fenti csoportokat úgy alakítottuk ki, hogy közülük az első három nagysága igen hasonló egymáshoz, csak a negyedik kategória esetében mondhatjuk el, hogy szegregációjuk a valóságban minden bizonnyal erősebb, mint ez az itt közölt szegregációs indexek egymáshoz viszonyítása alapján látható. A fentieket röviden összefoglalva mindez tehát azt jelenti, hogy a szegregációs indexek alakulásának elemzése is megerősíti azt a korábban már megfogalmazott következtetést, mely szerint a börtönbüntetésüket töltők egyes csoportjai térbeni elkülönülésének erőssége e csoportok társadalmi összetételének függvényében alakul. Valószínűsíthető az is, hogy térbeni elkülönülésük mértékét tekintve egyfelől az első szabadságvesztésüket töltő, viszonylag iskolázottak, másfelől pedig a visszaeső iskolázatlanok válnak el a másik két cso-

porttól, bár a legutóbbi megállapítás az ismertetett technikai körülmények miatt csak hipotetikus jelleggel állítható. Figyelemre méltó a középső két csoport egymáshoz igen hasonló erősségű térbeni elkülönülésére utaló szegregációs indexe, és e csoportok előbbtől eltérő sorrendje is. Ezért most az említett csoportok egymás közötti térbeli elkülönülését kifejező disszimilaritási indexek közül is megvizsgálunk néhányat.

7. TÁBLÁZAT

Az 1979-ben börtönbüntetésüket töltők néhány csoportjának disszimilaritási indexei, clusterenként

(Dissimilarity indexes of some of the groups in prison in 1979 by cluster)

1. Csoportok	2. Disszimilaritási index
(1)—(2)	12,2
(1)—(3)	11,4
(4)—(3)	8,6
(4)—(2)	6,8

1. Groups

2. Dissimilarity indexes

Mint láttuk, az első szabadságvesztésüket töltő viszonylag iskolázatlanok, és a visszaeső viszonylag iskolázottak szegregációs indexei egymáshoz igen hasonlóan alakultak. Az említett két csoportnak a hierarchia két pólusán elhelyezkedő csoportoktól mért elkülönülésének elemzése is a két középső csoport sorrendjének határozatlanságára utal. Sőt, a disszimilaritási indexek elemzése alapján úgy tűnik, hogy az egyes csoportok térben inkább elkülönülnek egymástól a társadalmi státussal közvetlenebb kapcsolatban álló iskolai végzettség, mint a szabadságvesztés első, vagy annál gyakoribb volta alapján.

Eddig a börtönbüntetésüket töltők különböző csoportjait csak iskolai végzettségük és szabadságvesztésük száma szerint vizsgáltuk. Nyilvánvaló, hogy ezek a csoportok igen heterogének, és többé-kevésbé releváns csoportosítás kialakításához legalább a bűnelkövetés módjának ismeretére lenne szükség. Sajnálatos módon ilyen adatok nem állnak rendelkezésre részletes lakóhely szerinti bontásban, azonban ismerjük az összeírt személyek által az akkori szabadságvesztés során az összeírás időpontjáig börtönben töltött évek számát, ami igen erősen korrelál a bűnelkövetés módjával.

Az adatok tanúsága szerint a szegregációs indexek a börtönben töltött évek számával párhuzamosan valamelyest emelkednek. Ez az emelkedés azonban részben az esetszámok csökkenésével magyarázható, részben pedig annak a ténynek tudható be, hogy a hosszabb börtönbüntetésre ítélték körében magasabb az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező, alacsonystátusúak aránya. Ez utóbbi részben annak az ismert összefüggésnek tulajdonítható, hogy a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokból kikerülők tájékozatlanságuk, megfelelő védelmük hiánya stb. miatt ugyanolyan vétségért gyakran hosszabb börtönbüntetést szenvednek, mint előnyösebb helyzetű társaik.

8. TÁBLÁZAT

*Az 1979-ben börtönbüntetésüket töltők egyes csoportjainak szegregációs indexei clusterenként és a börtönben töltött idő szerint
 (Segregational indexes of imprisoned offenders in 1979 by number of years in prison and cluster)*

	1. 3 évnél		2. 4 évnél		3. Összesen	
	hosszabb ideje börtönben				szegr. index	N
	4. szegr. index	N	szegr. index	N		
5. 8 osztálynál alacsonyabb iskolai végzettség	19,4	485	21,1	293	16,8	1391
6. 8 osztálynál magasabb iskolai végzettség	14,5	232	18,3	137	12,4	859
7. Első szabadságvesztés	16,8	259	18,1	163	10,6	931
8. Visszaeső	20,0	458	20,5	267	17,3	1319
9. Átlag	17,4		18,4		14,6	

1. More than 3 years in prison
2. More than 4 years in prison
3. Total
4. Segregational index
5. Less than 8 grades in primary school
6. More than 8 grades in primary school
7. First imprisonment
8. Recidivist
9. Average

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy ezek az adatok semmiképpen sem igazolják a város meghatározott pontján, vagy pontjain élő, meghatározott bűnelkövetési módokra specializálódott bűnözői szubkultúra *tömeges* jelenlétéről hangzottak véleményeket. Ugyanezt látszik alátámasztani a börtönbüntetésüket töltők lakóhelyeit bemutató ábrák részletes elemzése is. A különböző áltudományos és álobjektív rendőri és szociográfikus beszámolókból „bűnözés által fertőzöttnek” bemutatott városrészekben általában nem magasabb a börtönbüntetésüket töltők aránya, mint amit ezen városrészek alacsony státusa indokol.

Néhány következtetés

Az 1979-ben börtönbüntetését töltő budapesti népesség lakóhelyi szegregációjának elemzése e népességcsoport lakóhelyeinek közepesen erős térbeni elkülönülését bizonyítja. A vizsgált népességcsoport egésze és különböző szempontok alapján képzett csoportjai lakóhelyi szegregációjának erőssége és mintái nem térnek el lényegesen attól, amit e csoportok státusa önmagában is indokol.

Különböző adatokból tudjuk, hogy Magyarországon a bűnelkövetések gyakorisága az utóbbi évtizedben erősen emelkedett. A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés összefüggésének alaptendenciái azonban sokkal erősebben determinált társadalmi összefüggések annál, hogy ilyen viszonylag rövid időszak alatt gyökeresen átalakulhassanak (Tauber 1986; Vigh et. al. 1988). A bűnelkövetések gyakoriságának emelkedése egyrészt szükségszerűen következik az országban azóta végbemenő demokratikus átalakulásból, a külföld felé való összehasonlíthatatlanul nagyobb nyitottságból, a rendőri módszerek jogi korlátozásának fokozódásából stb. Röviden úgy fogalmazhatnánk, hogy mintegy a demokratikus átalakulás igen kevés negatív hatásai közé sorolható. A bűnözés emelkedése másrészt — szerintünk döntően — a válság által kiváltott normavesztésből, a reményvesztettség és létbizonytalanság fokozódásából, egyes társadalmi csoportok életszínvonalának csökkenéséből következik.

Teljesen megértjük a társadalom aggodalmát amiatt, hogy újabb nemkívánatos területen sikerült felzárkóznunk Nyugat-Európához, miközben gazdasági lemaradásunk mértéke tovább fokozódott. Elítéljük viszont a különböző rendőri és rendőrséghez közelálló körök e jelenséggel kapcsolatos manipulációit. E körök ma apokaliptikus képet festenek a nyugat-európai országokénál általában még mindig alacsonyabb magyar bűnözésről, a nyugati városokénál még mindig kedvezőbb budapesti közbiztonságról. Ezt elsősorban azért teszik, mert alapvető érdekeik a korábbi rendőrállamhoz kötik őket, ezért a demokratikus társadalomba való átmenet közepette a politikai zavarkeltésben érdekeltek.

A magyarországi bűnözésről festett apokaliptikus kép eddig mindig a rendőrségre fordított kiadások radikális emeléséhez szolgált ürügyül. E pótlólagos ráfordítások igen nagy részét eddig mindig a politikai ügyekkel foglalkozó rendőri részlegek kapták meg. A rendőrség legfontosabb feladata az volt, hogy az állam politikai berendezkedésének stabilitásán őrkdjön, miközben az állam polgárainak védelmét szolgáló bűnüldözés technikai feltételei nem tartottak lépést a bűnözés emelkedése által megkívánt helyzettel. A bűnözéssel és bűnüldözéssel kapcsolatos adatok tekintélyes részét a Belügyminisztérium titkosan kezelte, ami meggátolta, hogy a társadalomnak e kérdésekről objektív információi legyenek. Erre pedig igen nagy szükség lenne, mert a manipulatív célokkal kialakított és terjesztett kép állandó ürügyül szolgált és szolgál ma is különböző „rendpárti”, valójában antidemokratikus, gyakran kisebbségellenes intézkedések hangos követeléséhez. Hangulatkeltő nyilatkozatok és kiszámíthatatlan, hisztérikus fellépés helyett, pontos helyzetértékelésre és határozottan, de törvényesen fellépő rendőrségre volna tehát szükség.

Tanulmányunk talán néhány adalékkal szolgálhat a bűnözésnek és a hátrányos társadalmi helyzetnek a nagyvárosi térszerveződésben is megmutatkozó összefüggéseiről. Úgy gondoljuk, hogy a most születőben levő magyarországi demokráciának a korábbinál erősebb és hatéko-

nyabb bűnüldöző apparátusra van szüksége. A bűnmegelőzésért folytatott küzdelem azonban nem sértheti a bűnt el nem követő polgárok magánéletét, és a bűnözők börtönből való szabadulása utáni ellenőrzésének is a társadalomba való visszailleszkedés és nem a törvénytelen retorziók ügyét kell szolgálnia. Ezért a bűnmegelőzési feladatokat ki kell venni a bűnüldözéssel foglalkozó apparátus kezéből. Ezzel párhuzamosan a rendőrség bűnüldözési munkáját igen szigorú alkotmányos garanciákkal alátámasztott parlamenti kontroll alá kell vonni.

A lehetőségét is meg kell akadályozni annak, hogy bizonyos társadalmi erők szociális problémákat rendőri módszerekkel akarjanak megoldani, hogy szociális demagógiával újra rendőrlamot akarjanak ránkényszeríteni!

(Budapest, 1990. nyarán)

Irodalom

- Csanádi G.— Ladányi J. (1985) Budapest — a városszerkezet történetének és a különböző társadalmi csoportok városzerkezeti elhelyezkedésének vizsgálata (Budapest — a study of the history of urban structure and the residential segregation of the different social groups), Budapesti Közgazdasági Egyetem, Budapest.
- Duncan, O.D. and Duncan, B. (1955) Residential distribution and occupational stratification. *American Journal of Sociology*, március.
- Ladányi J. (1988) A lakóhelyi szegregáció alakulása Budapesten 1930 és 1980 között, *Valóság*, 3.
- Ladányi J. (1989) A lakásrendszer változásai és a cigány népesség térbeni elhelyezkedésének átalakulása Budapesten, *Valóság*, 8.
- Tauber, I. (1986) A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés összefüggései, különös tekintettel egyes kisebbségi csoportokra, *Tankönyvkiadó*, Budapest.
- Vigh, J. et. al. (1988) A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés kapcsolata, *BM Könyvkiadó*, Budapest.

RESIDENTIAL SEGREGATION OF THE IMPRISONED OFFENDERS IN BUDAPEST

JÁNOS LADÁNYI

In this study, the author summarizes the results of research into the spatial segregation of imprisoned offenders in the capital city of Hungary. Using data on the place of residence of imprisoned offenders in 1979 in Budapest, it also assesses police claims that there are areas of Budapest where there are high concentrations of offenders. One focus is a comparison of these concentrations of offenders with the most disadvantaged group in Hungarian society, the gypsies.

The sample of offenders studied in this project (2,284 individuals) consisted of those over 18 years of age serving the sentences in Hungary on the 31 October 1979 and gave Budapest as their permanent or temporary address (but not those living in workers' hostels or reformatory schools).

The initial analysis of the spatial distribution of the imprisoned offenders involved their grouping, and then their plotting on a detailed map of Budapest showing each house and plot. The different groups of offenders were plotted with different colour. In the first step, the differ-

ent - colour dots were added by census tracts (there were 490 such tracts in Budapest in 1980), and the resulting data, together with some other census data, were processed by computer. The greatest advantage of the above plotting method was that this way, not only the distribution of the investigated phenomenon by census tracts could be revealed, but also the overlapping, or small concentrations became visible. In the first step, the distribution of the population in question was investigated in those dimensions which facilitated the comparison with the capital city's average population.

According to the data, the imprisoned offenders are much less educated than the average population of Budapest. This difference is even more striking if we take into consideration that the imprisoned offenders are usually younger, and the younger generations usually have higher educational level. In the case of imprisoned offenders, 60% finished 8 grades of the elementary school as a maximum, and if they participated in secondary education at all, that was vocational training, and only every 50th of them has some sort of higher education. As opposed to this, only 50% of the inhabitants of Budapest, who are usually older, have maximum 8 grades of elementary education, if they participated in secondary education, that was more likely secondary grammar school than vocational training, and every 8th of them have some sort of diploma.

When examining the residential segregation of imprisoned offenders, the author first summarizes the segregational patterns of different social and ethnic groups. The author indicates that the spatial segregation of these different groups is characterized by the contrast between the large concentration of high-status groups in parts of Buda and the dispersed but clearly definable small areas of low-status groups on the Pest-side of the capital. The area where gypsies live in the slums of inner Pest, however, forms a large, coherent area. The spatial distribution of imprisoned offenders is more even, except that they tend to be over-represented in the inner, slum areas of Pest and under-represented in the high-status parts of Buda.

When examining the segregational indexes of the different groups of imprisoned offenders created by their educational level, the number of imprisonments and the time spent in prison it could be concluded, that the data on imprisoned offenders in Budapest do not support the view that there is a mass criminal subculture living in a certain part or parts of the city. Furthermore, in those parts of the city which are portrayed as „criminal areas” in police reports, such as the inner city slum areas of Pest, the proportion of imprisoned people is usually no higher than the proportion one would expect given the low status of the people living in these areas.

Translated by J. Mészáros